

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG FŐBB JELLEMZŐI A 2003. ÉVI GAZDASÁGSZERKEZETI ÖSSZEÍRÁS ALAPJÁN (I.)

TAKÁCS JÓZSEF

Magyarországon a 2003. év végi gazdaságszerkezeti összeírás 766 ezer egyéni gazdaságot és 7813 működő gazdasági szervezetet talált. Ez a 2000. évinél 20 százalékkal kevesebb egyéni gazdaságot és 6,8 százalékkal kevesebb gazdasági szervezetet jelent. Mind az egyéni gazdaságok, mind a gazdasági szervezetek rendkívül differenciáltak az általuk használt földterület nagysága és a termelési érték volumene szerint. Az egyéni gazdaságok 59 százaléka kimondottan saját fogyasztásra termelőnek vallotta magát, 29 százaléka alkalmi árutermelőnek és 11 százaléka elsősorban árutermelőnek minősítette tevékenységét.

A gazdasági szervezetek nagy részét kisméretű kapacitások jellemzik. A gazdaságok szántóterületük 68 százalékán gabonaféléket, 19 százalékán ipari növényeket és 9 százalékán takarmánynövényeket termelnek. Szántóföldi zöldségtermeléssel 80 ezer hektáron 34 ezren, gyümölcsstermeléssel 105 ezer hektáron 120 ezren, szőlőtermeléssel 88 ezer hektáron 196 ezren foglalkoznak. Szarvasmarhát 32 ezren, sertést 435 ezren, baromfit 398 ezren tartanak.

Az agrotechnikai eljárások alkalmazásából az összeírás két tényezőt ragadott meg, az öntözést és a talajerő utánpótlást. A korábbi időszakhoz képest mindkettőnél nagy a lemaradás. A talajerő-utánpótlásra a gazdasági szervezetek jóval nagyobb gondot fordítanak, mint az egyéni gazdaságok. A nem mezőgazdasági tevékenységet is folytató gazdaságok száma 2000 és 2003 között jelentősen csökkent.

A mezőgazdaságban végzett munka Éves Munkaerő Egységre átszámítva 572 ezer fő munkáját tette ki. Az egyéni gazdálkodóknak mindössze 2 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel, 88 százalékuknak semmilyen szakképzettsége nincs. A gazdák előregedése folyamatos és nagyarányú.

TÁRGYSZÓ: Bruttó termelési érték. Szerkezeti változás. Nem mezőgazdasági tevékenység.

A Központi Statisztikai Hivatal 2003. december 1-12. között mezőgazdasági összeírást hajtott végre, egy, az Európai Unió agrárstatisztikai programjához illeszkedő gazdaságszerkezeti összeírást. Az összeírás keretén belül a gazdasági szervezetek megfigyelése teljeskörű volt, az egyéni gazdaságok megfigyelése pedig olyan reprezentatív kiválasztás alapján történt, hogy tevékenységük 99 százalékban lefedje a szektor termelését. A 2000-ben összeírt 966 ezer egyéni gazdaságból – értékalapon történt kiválasztás módszerével – 360 ezer egyéni gazdaságot választottak ki, melyek adatainak feldolgozásából megismerhettük a teljes sokaság jellemzőit.

Az összeírás célja az volt, hogy minél pontosabb képet adjon a 2003. május 1-jén Európai Unióhoz csatlakozott magyar mezőgazdaság helyzetéről, főbb sajátosságáról.

Jelen dolgozat az összeírás adatainak felhasználásával megkísérli bemutatni a magyar mezőgazdaság helyzetét, mozgásirányát, és kísérletet tesz következtetések levonására, feladatok megfogalmazására. Bár elemzésünknel tömörségre, a lényeg bemutatására törekedtünk, a téma sokoldalúsága, az összefüggések feltárása miatt ezt két részben tárjuk az olvasó elé. Az első részben a gazdaságok struktúrájával, differenciálódásával, szakosodásával, valamint a növénytermeléssel foglalkozunk. A második részben mutatjuk be az állattenyésztés, az agrotechnika, a nem mezőgazdasági tevékenység helyzetét, a munkaerő-állomány szakképzettségét és korösszetételét, továbbá a gazdaságon kívül szerzett jövedelem mértékét és arányát.

A GAZDASÁGOK STRUKTÚRÁJA, ILLETVE TERÜLETNAGYSÁGA SZERINTI DIFFERENCIÁLÓDÁSA

Magyarországon a 2003. évi gazdaságszerkezeti összeírás 766 ezer egyéni gazdaságot és 7813 működő gazdasági szervezetet talált. Mindkét gazdasági formához tartozó gazdaságok száma csökkent a három évvel korábbi, 2000. évi általános mezőgazdasági összeírás óta. Különösen nagyarányú volt az egyéni gazdaságok számának fogyatkozása, amely a három évvel korábbi 959 ezerről 766 ezerre csökkent, vagyis 193 ezerrel – 20,1 százalékkal – lettek kevesebben. Az egyéni gazdaságok száma egyébként az 1972 óta eltelt harminc évben kevesebb, mint a felére apadt (1972-ben még 1842 ezer egyéni gazdaságot (kisüzemet) tartottak számon). Az egyéni gazdaságok számának csökkenése a rendszerváltást követő években gyorsult fel. Az 1970–1980-as évtizedben évente átlagosan 22 ezerrel, az utóbbi három év átlagában (2000 és 2003 között) már 64 ezerrel csökkent a számuk. A csökkenésben korábban az előregedés, az utóbbi években a mezőgazdaság elégtelen jövedelmezősége, a piaci-, értékesítési problémák és a kistermelőkre is kiterjesztett integrációk szétesése játszott a fő szerepet. (A rendszerváltás előtti integráció azt jelentette, hogy a nagyüzemek által végzett termelésszervezés keretén belül az erre vállalkozó kistermelőket a nagyüzemeik ellátták alapanyaggal (vetőmagvak, palánták növevényállatok), takarmánnyal, védekező szerekkel, szaktanácsadással, és a készterméket fel is vásárolták. A költségeket általában az árbevétel kifizetése alkalmával számolták el.)

Az egyéni gazdaságok számának fogyatkozása azonban nem azonos mértékben következett be a kisméretű és a nagyméretű gazdaságokban. A csökkenés lényegében a 10 hektár alatti gazdaságokban – azon belül is az 1 hektár alattiakban – következett be, az 50 hektár felettiekben növekedés tapasztalható. A 10 hektár alatti gazdaságok száma 2000 és 2003 között 188 ezerrel (21 százalékkal) csökkent, az 50 hektár felettiéké viszont 1700-zal (24 százalékkal) növekedett. Az egyéni gazdaságokban felgyorsult koncentrációt a földterületben végbement változások még inkább szembetűnővé teszik. Amíg a 10 hektár alatti gazdaságok földterülete 2000 és 2003 között 220 ezer hektárral (25 százalékkal) lett kevesebb, addig az 50 hektár feletti egyéni gazdaságok területe 229 ezer hektárral (33 százalékkal) lett nagyobb. A nagyobb gazdaságok abszorpciós képességét mutatja, hogy még a 10-50 hektár közötti gazdaságok területe is csökkent 152 ezer hektárral (17 százalékkal).

A gazdasági szervezetek (szövetkezetek, rt.-k, kft.-k stb.) számának változása alternáltan, váltakozó mozgást végezve alakult. Számuk 1972 és 1981 közötti radikális – 6100-ról 1400-ra való – csökkenése az akkori politikai igényeknek eleget tevő összevonásokkal magyarázható. 1991 óta a gazdasági szervezetek számának 2600-ról 7800-ra történő növekedése ugyancsak a politikai igényeknek eleget tevő nagyüzemek felszámolásával, feldarabolásával függ össze. Ennek azonban az lett a következménye, hogy a korábbi üzemi szinten összehangolt termelőerők (föld, gép, épület, munkaerő) közötti összhang megbomlott, és a nagyüzemekben, mezőgazdasági szervezetekben dolgozók száma 1989 és 2003 között egyhatedére (14 százalékára) csökkent. Ez magával vonta a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának csökkenését is, amely az 1989 évi 840 ezerről 2003-ban 215 ezerre fogyott. A folyamatot hosszú távra visszamenően az 1. tábla adatai érzékeltetik.

1. tábla

A mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságok száma

Év	Az egyéni gazdaságok		A gazdasági szervezetek		Az összes gazdaság		A foglalkoztatottak száma (ezer fő)
	száma (ezer darab)	aránya az 1972-es számhoz képest (százalék)	száma (ezer darab)	aránya az 1972-es számhoz képest (százalék)	száma (ezer darab)	aránya az 1972-es számhoz képest (százalék)	
1972	1842	100,0	6,1	100,0	1848	100,0	1167
1981	1530	83,1	1,4	23,0	1531	82,9	984
1989	1435	77,9	1,5	24,6	1437	77,8	840
1991	1396	75,8	2,6	42,6	1398	75,7	710
2000	959	52,1	8,4	137,7	967	52,3	252
2003	766	41,6	7,8	127,9	773	41,8	215

Egyéni gazdaságok

Az egyéni gazdaságok 2003-ban 2356,2 ezer hektár termőterülettel (a termőterület 40,4 százalékával) és 2188,8 ezer hektár mezőgazdasági területtel (a mezőgazdasági terület 50,3 százalékával) rendelkeztek. A 766 ezer egyéni gazdaságból 708 ezernek volt termőterülete és 707 ezernek mezőgazdasági (erdő, nád, halastó nélküli) területe. Vagyis 58 ezernek, illetve 59 ezernek nem volt termő-, illetve mezőgazdasági területe. Egy egyéni gazdaságra így átlagosan 3,3 hektár termő, illetve 3,1 hektár mezőgazdasági terület jutott (három évvel korábban – 2000-ben – az egyéni gazdaságok átlagos területmérete 2,7 hektár volt).

Az egyéni gazdaságok azonban rendkívül differenciáltak, akár a földterület nagysága, akár az általuk előállított bruttó termelési érték nagysága alapján vizsgálva. Az egyéni gazdaságok 72,2 százaléka – 553 ezer gazdaság – 1 hektár alatti területtel rendelkezik. Nagy számuk ellenére az egyéni gazdaságok területének mindössze 5,2 százalékat használgják. Arányukban jelentős csoportot képeznek az 1-3 hektárral rendelkező gazdaságok is. Számuk 98 ezer, és a szektor 12,8 százalékat jelentik. A termőterületnek viszont csupán 7,1 százalékat mondhatják magukénak. Ez a két csoport együttesen az egyéni gazdaságok 85 százalékat teszi ki, de kevés kivételtől eltekintve az önellátó gazdaságok típusát

testesítik meg. A következő csoport az 3-5 hektárral rendelkező gazdaságok, melyekre aligha lehet önálló megélhetést alapozni. Ezek száma 2003-ban 34 ezer volt, ami az egyéni gazdaságok 4,4 százalékát jelentette. A termőterület 5,5 százalékát hasznosították. Ehhez hasonló tömegű és arányú az 5-10 hektáron gazdálkodók száma is, de itt többségük már árutermelőként is megjelenik. Ebbe a kategóriába 35,3 ezren tartoztak, ami a gazdaságok 4,6 százalékát tette ki. A termőterületből 10,5 százalékkal részesedtek, és közel 250 ezer hektáron gazdálkodtak. A gazdálkodásban és a piaci kapcsolatokban új minőséget jelentenek a 10-20 hektáron gazdálkodók, akik 22,5 ezres létszámukkal és 2,9 százalékos arányukkal – az elsőre alacsonynak tetsző érték ellenére is – jelentős termelési kapacitást jelentenek, amit alátámaszt a termőterületből való 13,3 százalékos részesedésük. Még jobban áll ez a minősítés a 20-50 hektáron gazdálkodókra, akik 14,5 ezren vannak és a gazdaságok 1,9 százalékát jelentik, de közel 450 ezer hektáron – a termőterület 19 százalékán – gazdálkodnak. Az 50-100 hektáron gazdálkodók csoportjába 5,1 ezren tartoznak, ami az egyéni gazdaságoknak már csak 0,7 százaléka, de az általuk használt 350 ezer hektár a szektor termőterületének 15 százalékát teszi ki. Ez utóbbi három kategória jelenti tulajdonképpen az önálló gazdálkodásra alkalmas adó gazdaságcsoporthoz, és az ide tartozó gazdaságok a tipikus családi gazdaságok méretazonosságának jegyeit viselik magukon. Számuk együttesen 42,1 ezer és az egyéni gazdaságok 5,5 százalékát adják, de az általuk használt több mint 1,1 millió hektár termőterület az összes terület 47,3 százalékát adja. Magyarország viszonylatában nagygazdaságnak számítanak a 100-300 hektár közötti területen gazdálkodók, nem is szólva a 300 hektár felettiekéről. Az előbbieik száma 2003-ban 3087 (a gazdaságok 0,4 százaléka), az utóbbiaké 154 volt, és a termőterület 21,8 százalékát, illetve 2,6 százalékát tudhatták magukénak.

2. tábla

*Az egyéni gazdaságok számának és termőterületének megoszlása
a terület nagysága szerint, 2000 és 2003*

Terület nagysága (hektár)	A gazdaságok				A gazdaságok termőterületének			
	2000. évi		2003. évi		2000. évi		2003. évi	
	száma (ezer darab)	megoszlása (százalék)	száma (ezer darab)	megoszlása (százalék)	nagysága (ezer hektár)	megoszlása (százalék)	nagysága (ezer hektár)	megoszlása (százalék)
0	33,7	3,5	58,3	7,3	0	0	0	0
1 alatt	648,7	67,7	494,8	64,6	166,1	6,5	122,6	5,2
1-3	136,4	14,3	98,0	12,8	228,6	9,0	168,2	7,1
3-5	45,2	4,7	34,0	4,4	169,8	6,7	129,4	5,5
5-10	42,9	4,5	35,3	4,6	294,0	11,6	246,7	10,5
10-20	27,5	2,3	22,5	2,9	383,0	15,1	314,1	13,3
20-50	16,9	1,8	14,5	1,9	512,0	20,1	446,9	19,0
50-100	4,7	0,5	5,1	0,7	318,1	12,5	352,6	15,0
100-300	2,2	0,2	3,1	0,4	352,0	13,8	514,2	21,8
300 felett	0,3	0,0	0	0,0	120,3	4,7	61,5	2,6
<i>Összesen</i>	<i>958,5</i>	<i>100,0</i>	<i>765,6</i>	<i>100,0</i>	<i>2543,8</i>	<i>100,0</i>	<i>2356,2</i>	<i>100,0</i>

Méret alapján vizsgálva tehát az egyéni gazdaságokat, megállapítható, hogy a 766 ezres sokaság döntő részét kitevő 3 hektár alattiak – mintegy 651 ezer gazdaság (a gazdasá-

gok 85 százaléka) legfeljebb önellátásra alkalmas méretekkkel rendelkezik. Mintegy 70 ezer egyéni gazdaság (a gazdaságok 9 százaléka) 3-10 hektár közötti területtel átmenetet képeznek az önellátó és az árutermelő gazdaságok között. Az átmenetiség fennmaradásukra is vonatkoztatható, mivel vagy betagozódnak az önellátásra termelők csoportjába, vagy felemelkednek a stabil árutermelők közé. Önálló egyéni (családi) gazdálkodásra alkalmas – 10 hektár feletti – területtel 45,2 ezer gazdaság rendelkezett, ezek művelték a szektor termőterületének 72 százalékát. Fennmaradásukért azonban ezeknek is keményen meg kell küzdeniük. Az egyéni gazdaságok differenciálódását a 2. táblában mutatjuk be. A tábla 2000 és 2003 évekre vonatkozó adatainak egybevetése azt is megerősíti, hogy a differenciálódás erősödik, és a piaci viszonyok a gazdaságilag erősebb – az 50 hektár feletti – gazdaságoknak kedveznek.

Gazdasági szervezetek

A gazdasági szervezetek az összeírás időpontjában 3472,1 ezer hektár termőterülettel (a termőterület 59,6 százalékaival) és 2163,6 ezer hektár mezőgazdasági területtel (a mezőgazdasági terület 49,7 százalékaival) rendelkeztek. A 7813 gazdasági szervezetből 6902-nek volt termőterülete, és 5633-nak mezőgazdasági (erdő, nádas, halastó nélküli) területe. Vagyis nem rendelkezett termőterülettel 911, mezőgazdasági területtel 2180 gazdasági szervezet. Így egy gazdasági szervezetre 503 hektár termőterület és 384 hektár mezőgazdasági terület jutott (három évvel korábban 653 hektár termőterület volt az átlagos méret).

A gazdasági társaságok az egyéni gazdaságoknál is bonyolultabb szervezetek. Mintegy 20 százalékuk ipari, kereskedelmi, szállodai-vendéglátóipari, ingatlanügyek stb. mellett foglalkozik mezőgazdasági tevékenységgel. A 2003. évi összeírás szerint a 7813 gazdasági szervezetből 911-nek (11,7 százaléknak) nem volt földterülete, és mezőgazdasági szolgáltató, vagy állattartó munkájuk alapján kerültek a mezőgazdasági szervezetek közé. További 1190 gazdasági szervezet (15,2%) 10 hektár alatti, összesen 4,4 ezer hektár területtel rendelkezett, ami a csoport egészében is elégtelen és minimális mezőgazdasági tevékenységet jelent. De hasonlóan minősíthetők a 10-50 hektárral vagy 50-100 hektárral rendelkező gazdasági szervezetek is. Az előbbi csoportba 1767 szervezet (22,6%), az utóbbiba 838 szervezet (10,7%) tartozott. Területük együttesen véve is csak 107 ezer hektár, a szektor termőterületének 3 százaléka volt. Ezt a négy csoportot tehát, amelyben együttesen 4706 gazdasági szervezet tartozik (és az összes 60,2 százalékát teszi ki) – néhány intenzív kultúrát folytatótól eltekintve – a mezőgazdaságot inkább csak segítő, mintsem ténylegesen művelő szervezetnek tekinthetjük. Mezőgazdasági kapacitásuk a földterület alapján mérve a szektor kapacitásának alig több mint 3 százalékát teszi ki.

Középüzemi kategóriába sorolható a következő három csoport:

- a 100-300 hektár közötti területtel rendelkező szervezetek, melyek száma 1570 (20,1 százalék), és közel 310 ezer hektár termőterületet mondhatnak magukénak,
- a 300-500 hektár közötti területtel rendelkező szervezetek, számuk 397 (4,9 százalék), és 145 ezer hektáron gazdálkodnak, valamint
- az 500-1000 hektáron gazdálkodó társaságok, melyek 437-en vannak (5,7 százalék), és 316 ezer hektár felett rendelkeznek.

Ebbe a három – közepes kategóriájú – gazdaságcsoportba összesen 2404-en vannak, ők a gazdasági szervezetek 30,6 százalékát adják, miközben 771 ezer hektáros területük a szektor területének csak 22 százalékát teszi ki.

A gazdasági szervezetek mezőgazdasági tevékenységének döntő része tehát a nagy gazdasági társaságokban realizálódik, amelyek 1000 hektár feletti területtel rendelkeznek. Számuk 721, az összes szervezet 9,2 százaléka, ám a szektor termőterületének 75 százaléka, 2,6 millió hektár tartozik hozzájuk, illetve ezek gazdálkodnak rajta. Itt találhatóak a szövetkezetekből, a volt állami gazdaságokból átalakult, de többségében már privatizált gazdasági társaságok, valamint a még működő mezőgazdasági szövetkezetek és az erdőgazdaságok, erdőtársulások. Ennek a 721 gazdasági társaságnak a többsége még ma is motorja lehetne a mezőgazdaság fejlődésének, őrizhetné és fejleszthetné a biológiai alapokat, ha jövedelmezőségi, realizálási gondjaik megoldódnának. Az elmondottakat a 3. tábla adatai támasztják alá. A tábla adataiból az is megállapítható, hogy itt – az egyéni gazdaságokkal szemben – inkább a dekoncentrációs folyamat a jellemző. A nagy gazdaságok aránya mind számbelileg, mind területileg csökken, a kicsik területből való részesedése nő.

3. tábla

*A gazdasági szervezetek számának és termőterületének megoszlása
a termőterület nagysága szerint, 2000 és 2003*

Termőterület nagysága (hektár)	A gazdaságok				A gazdaságok termőterületének			
	2000. évi		2003. évi		2000. évi		2003. évi	
	száma (darab)	megoszlása (százalék)	száma (darab)	megoszlása (százalék)	nagysága (ezer hektár)	megoszlása (százalék)	nagysága (ezer hektár)	megoszlása (százalék)
0 körül	2990	35,7	911	11,7	0	0	0	0
10 alatt	759	9,1	1190	15,2	2,8	0,1	4,4	0,1
10–50	1368	16,3	1767	22,6	37,3	1,0	46,6	1,3
50–100	602	7,2	838	10,7	42,6	1,2	60,2	1,7
100–300	1103	13,2	1570	20,1	216,2	6,1	307,9	8,9
300–500	276	3,3	379	4,9	109,0	3,1	145,5	4,2
500–1000	440	5,2	437	5,6	322,9	9,0	316,4	9,1
1000–2500	606	7,2	532	6,8	952,2	26,6	840,7	24,2
2500 felett	175	2,1	134	1,7	576,5	16,1	442,7	12,8
5000 felett	63	0,7	55	0,7	1315,3	36,8	1307,7	37,7
<i>Összesen</i>	<i>8382</i>	<i>100,0</i>	<i>7813</i>	<i>100,0</i>	<i>3574,7</i>	<i>100,0</i>	<i>3472,1</i>	<i>100,0</i>

A GAZDASÁGOK DIFFERENCIÁLÓDÁSA A TERMELÉSI ÉRTÉK NAGYSÁGA SZERINT

Az *egyéni gazdaságok* 2003-ban 414 milliárd forint bruttó termelési értéket állítottak elő. Ez – részben a rendkívül aszályos időjárás miatt – 11 százalékkal volt kevesebb, mint 2000-ben. A területnagyság alapján az előzőekben leírt differenciálódási folyamatot a termelési érték szerinti megoszlás is alátámasztja.

A 766 ezer egyéni gazdaságból 474 ezer (a gazdaságok 62 százaléka) 200 ezer forintnál kevesebb bruttó termelési értéket állított elő. Ezek a gazdaságok szinte kizárólag saját

fogyasztásra termelnek, ritkán jelennek meg árutermelőként. A gyakorlatot tekintve ez átlagosan 2-3 sertés hizlalását, vagy 4-5 tonna gabona (gabona-egységérték) termelését jelenti, együttesen az egyéni gazdaságok bruttó termelési értékének 11 százalékát.

A következő népes csoportot a 200 ezer és 1 millió forint közötti termelési értéket előállítók teszik ki. Számuk 217 ezer, az egyéni gazdaságok több mint negyede (28 százaléka) tartozik ide. Még ezek is nagyrészt saját fogyasztásra termelnek, de a felesleggel alkalmanként árutermelőként is megjelennek. A szektor termelési értékének 22 százalékát adják. A rendszeres árutermelésre berendezkedett gazdaságok az 1 millió forint feletti termelési értéket előállító gazdaságokból kerülnek ki. Számuk 74 ezer, és az egyéni gazdaságoknak 8 százaléka tartozik ide, miközben a termelési érték 67 százaléka ebből a csoportból származik. A jövedelem alakulását meghatározó piaci hatások, szabályozási előírások, támogatások stb. közvetlenül érintik őket, és érzékenyen reagálnak az ezekben bekövetkező változásokra. Ezek közül is kiemelkednek az 5 millió forint feletti termelési értéket előállító gazdaságok, amelyek többsége már önálló gazdálkodásra is képes. Ezek száma mindössze 12 ezer – egyéni gazdaságok 1,6 százaléka – de a bruttó termelési értéknek 36,5 százalékát, tehát több mint harmadát produkálják. Az egyéni gazdaságok termelési érték szerinti megoszlását a 4. tábla tartalmazza.

A tábla adatai elárulják, hogy a gazdaságok számának 2000 és 2003 évek közötti közel 200 ezres csökkenése mindegyik kategóriánál közel azonos arányú – 20 százalék körüli – volt, kivéve az 5 millió forintnál nagyobb termelési értéket előállító gazdaságokat, ahol némi növekedés tapasztalható, ami a koncentráció erősödésére utal.

Az egyéni gazdaságok árutermeléséről elmondottakat és a tábla adatait a gazdaságok saját önminősítése is megerősíti. Eszerint a gazdaságok 60 százaléka kimondottan saját fogyasztásra termelőnek, 29 százaléka alkalmi árutermelőnek és 11 százaléka elsősorban árutermelőnek minősítette magát. A hiányzó 1 százalék mezőgazdasági szolgáltatást végzett.

4. tábla

*Az egyéni gazdaságok megoszlása
az egy gazdaságra jutó bruttó termelési érték nagysága szerint, 2000 és 2003*

Termelési érték (ezer forint)	A gazdaságok				A bruttó termelési érték			
	2000. évi		2003. évi		2000. évi		2003. évi	
	száma (ezer darab)	megoszlása (százalék)	száma (ezer darab)	megoszlása (százalék)	nagysága (milliárd forint)	megoszlása (százalék)	nagysága (milliárd forint)	megoszlása (százalék)
50 alatt	173,0	18,0	106,1	13,9	4,2	0,9	3,1	0,7
50–100	188,5	19,7	158,8	20,7	13,8	3,0	11,8	2,9
100–200	225,4	23,5	209,3	27,3	32,3	7,0	29,9	7,2
200–500	198,0	20,7	153,0	20,0	61,6	13,3	47,0	11,3
500–1000	85,0	8,9	64,2	8,4	59,6	12,9	45,0	10,9
1000–2000	49,7	5,2	38,6	5,0	69,1	14,9	53,9	13,0
2000–5000	27,9	2,9	23,7	3,1	84,1	18,1	72,3	17,5
5000–10 000	7,1	0,7	7,4	1,0	48,0	10,4	50,4	12,2
10 000 felett	3,9	0,4	4,5	0,6	90,4	19,5	100,7	24,3
<i>Összesen</i>	<i>958,5</i>	<i>100,0</i>	<i>765,6</i>	<i>100,0</i>	<i>463,1</i>	<i>100,0</i>	<i>414,1</i>	<i>100,0</i>

A gazdasági szervezetek az összeírás adatai szerint 2003. évben 438 milliárd forint bruttó termelési értéket állítottak elő, ami a 2000. évihez képest itt is – kismértékű, 1 százalékos – csökkenést jelent. Ha ezt a termelési értéktömeget összehasonlítjuk az egyéni gazdaságok 414 milliárd forintos termelési értékével, akkor megállapítható, hogy a két nagy szektor közel fele-fele (51-49 százalék) arányban részesül a termelési értékből. Egy gazdasági szervezetre átlagosan 56 millió forint termelési érték jut. Az átlagos érték körül azonban a gazdasági szervezetek is nagymértékben szóródnak.

A legnépesebb csoportot a 10 millió forint termelési értéket el nem érő, úgynevezett kissettevezetek adják, számuk 4428 (a gazdasági szervezetek 57 százalékát teszik ki); a szektor termelési értékéből azonban csak 2,5 százalékkal részesednek. Legtöbbjük kényszervállalkozás, a családi tevékenység sajátos jogi kerete. A piac negatív hatásainak szívesen ellenállnak, mert legtöbb esetben a család egyetlen megélhetési forrását jelentik.

Közepes nagyságúnak lehet minősíteni a 10-100 millió forint közötti termelési értéket előállító gazdasági szervezeteket. Ezek száma 2334, az összes szervezet 30 százaléka. A termelési értékből 18,4 százalékkal részesednek.

Nagy gazdasági szervezetnek tekinthetők a 100 millió forint termelési értéket előállítók, amelyek száma 1051 (az összes 13,4 százaléka). A termelési érték 79 százalékát itt állítják elő. Ezek közül is kiemelkedik az a 46 szervezet, amelyik egyenként 1 milliárd forint feletti termelési értéket produkált. Ezeket a többiekhez viszonyítva óriási társaságoknak is lehet nevezni. Számuk mindössze 46 (az összes 0,6 százaléka), de a szektor termelési értékének 18 százalékát ezek állítják elő. Mindezeket az 5. tábla adataiban is láthatjuk.

5. tábla

A gazdasági szervezetek megoszlása az egy gazdaságra jutó bruttó termelési érték nagysága szerint, 2000 és 2003

Termelési érték (millió forint)	A gazdaságok				A bruttó termelési érték			
	2000. évi		2003. évi		2000. évi		2003. évi	
	száma (darab)	megoszlása (százalék)	száma (darab)	megoszlása (százalék)	nagysága (milliárd forint)	megoszlása (százalék)	nagysága (milliárd forint)	megoszlása (százalék)
1 alatt	3438	41,5	1765	22,6	0,5	0,1	0,6	0,1
1–10	1957	23,4	2663	34,1	7,4	1,7	10,5	2,4
10–50	1321	15,8	1788	22,9	31,7	7,1	41,1	9,4
50–100	512	6,1	546	7,0	37,4	8,9	39,4	9,0
100–300	740	8,8	707	9,0	131,4	29,6	122,9	28,1
300–500	229	2,7	196	2,5	86,4	19,5	74,3	17,0
500–1000	102	1,2	102	1,3	68,6	15,5	69,0	15,7
1000 felett	41	0,5	46	0,6	79,9	18,0	80,3	18,3
<i>Összesen</i>	<i>8283</i>	<i>100,0</i>	<i>7813</i>	<i>100,0</i>	<i>443,3</i>	<i>100,0</i>	<i>438,1</i>	<i>100,0</i>

KITEKINTÉS A NEMZETKÖZI BIRTOKSTRUKTÚRÁRA

Amint tapasztaltuk, mindkét ismérv (a termőterület és a termelési érték) szerinti megoszlás azt bizonyítja, hogy a magyar mezőgazdasági üzemek (egyéni és gazdasági

szervezetek egyaránt) rendkívül széles skálán szóródnak. A hobbiszerűen végzett, vagy megélhetést alig nyújtó kicsi egységektől a nagy szervezetekig Magyarországon minden megtalálható. A megoszlás azonban túlzottan egyenlőtlen és egyoldalú. A terepet számszerűleg és arányaiban a kisméretű, versenyképtelen gazdaságok uralják. A tőlünk fejlettebb országokban ismeretlen az ilyen típusú megoszlás. Segítendő megítélését, összehasonlítottuk a magyar üzemi struktúrát néhány hasonló népességű, tőlünk gazdaságilag fejlettebb és már régebbi európai uniós ország hasonló adataival, így Dániával, Belgiummal, Svédországgal, Finnországgal és Írországgal. Az összehasonlítás eredményét a 6. tábla tartalmazza.

Az adatoknál a termelési érték nagyságát EUMÉ-ben (Európai Méretegység) adják meg. Egy EUMÉ körülbelül 750 ezer forint bruttó termelési értékkel egyenlő, de a tábla a könnyebb érthetőség kedvéért már csak a forintra átszámított értéket tartalmazza.

6. tábla

*Néhány európai uniós ország mezőgazdasági üzemeinek megoszlása
a termelési érték nagysága szerint, 2003-ban*

Termelési érték	Magyarország	Dánia	Belgium	Svédország	Finnország	Írország
750 ezer forint alatt	79,2		4,2	11,3	1,0	6,3
750 ezer – 1,5 millió forint	8,9		4,5	10,5	7,1	8,1
1,5 – 3 millió forint	5,6	5,4	6,5	15,5	13,1	14,3
3 – 6 millió forint	3,2	14,6	9,1	16,5	17,2	19,6
6 – 12 millió forint	1,6	17,3	10,0	13,1	18,1	18,8
12 – 30 millió forint	0,9	20,5	16,7	13,7	27,2	18,0
30 – 75 millió forint	0,4	17,7	29,5	13,1	14,5	12,5
75 millió forint felett	0,2	24,5	19,5	6,3	1,8	2,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A gazdaságok száma (ezer darab)	733,5	48,6	55,0	67,9	75,0	153,3

Forrás: EUROSTAT [2004]: Statistics in focus. Agriculture and fisheries. 33/2004 sz.

A 6. tábla adatai jól érzékeltetik Magyarország és a többi régi európai uniós ország gazdasági szerkezete (mezőgazdasági üzemi struktúrája) közti különbséget. Ránézésre is mindjárt szembetűnik a tábla legalsó sora, ahol a gazdaság szereplőinek a számát tüntettük fel. A magyarországihoz hasonló nagytömegű mezőgazdasági termelő sehol sem található. Magyarországon 774 ezren foglalkoznak mezőgazdasági termeléssel, Dániában 49 ezren, Belgiumban 55 ezren, Svédországban 68 ezren, Finnországban 75 ezren és Írországban 135 ezren. Magyarországon tehát a mezőgazdasági termelők száma 10-15-ször nagyobb, mint a többi országban.

A másik szembetűnő sajátosság, hogy a termelési érték kategóriák szerinti megoszlásnál a magyar gazdaságok közel 80 százaléka a legkisebb érték kategóriába – a 750 ezer forint alattiba – esik. A 30 millió forint feletti érték kategóriában gazdaságainknak mindössze 0,6 százaléka található, pedig az adatok tartalmazzák az úgynevezett mezőgazdasági nagyüzemeket is (szövetkezeteket, rt.-ket, kft.-ket stb.). Ezzel szemben Dániában a 30 millió forint feletti érték kategóriába tartozik a gazdaságok 42 százaléka, Belgiumban 49, Svédországban 20, Finnországban 16, Írországban 15 százaléka. A

gazdaságoknak a termelési érték nagysága szerinti megoszlását a módusz, a leggyakrabban előforduló érték is jól érzékelteti (amit a táblában vastagszedéssel jelöltünk meg). Ez csak megerősíti az előbb leírtakat, mert Magyarország esetében a módusz 79,2 százalékkal a legkisebb termelési értéket előállítók csoportjába esik. Dánia gazdálkodóinak 24,5 százaléka a legnagyobb kategóriát gazdagítja. Belgium gazdaságainak 29,5 százaléka a 30-75 millió forint közötti kategóriába esik. Svédországban a legtöbb mezőgazdasági üzem 16,5 százalékos gyakorisággal – a 3-6 millió forint közötti kategóriában található. Finnországban ez az érték 27,2 százalékos előfordulással a 12-30 millió forint közötti, Írországban pedig 19,6 százalékos gyakorisággal a 3-6 millió forint csoportra helyeződik.

A gazdaságok termelési érték szerinti szóródásából még egy összefüggés megállapítható: A magyar gazdaságok túlnyomó többségének tőkeellátottsága, versenyképessége, a gazdálkodás megalapozottsága (felszereltsége, teljesítőképessége) a többi országhoz képest alacsony. Ezt az is alátámasztja, hogy a 30 millió forintnál nagyobb termelési értéket előállító – tehát tőke- és versenyképesebb – gazdaságok száma a 9. táblánál forrásként jelölt Eurostat kiadvány adatai szerint Magyarországon 4 600 Dániában 20 500, Belgiumban 27 000, Svédországban 19 000, Írországban 20 000, Finnországban 12 000.

7. tábla

A gazdaságok megoszlása a mezőgazdasági terület nagysága szerint a csatlakozott és a jelölt országokban, 1999/2000

Ország	Mezőgazdasági terület (hektár)						Összesen
	≤ 2	3–5	6–20	21–50	51–100	101 ≤	
Bulgária	19,4	1,2	4,1	4,6	5,6	65,1	100,0
Csehország	44,4	17,2	20,5	7,8	3,3	6,9	100,0
Észtország	8,0	13,8	43,3	23,7	7,5	3,6	100,0
Magyarország	82,1	8,6	6,7	1,6	0,5	0,5	100,0
Lettország	12,8	26,8	46,9	10,8	1,8	0,8	100,0
Lengyelország	48,3	21,8	27,0	2,5	0,2	0,2	100,0
Románia	69,3	24,1	6,4	0,1	0,0	0,1	100,0
Szlovákia	82,8	8,9	3,9	1,3	0,7	2,5	100,0
Szlovénia	26,6	35,1	36,1	1,9	0,1	0,1	100,0
<i>Összesen</i>	<i>62,2</i>	<i>31,5</i>	<i>4,5</i>	<i>1,3</i>	<i>0,2</i>	<i>0,3</i>	<i>100,0</i>

Magyarországnak az Európai Unió 15 régi tagállamától eltérő gazdaságstruktúrája, és az ebből adódó problémák mintapéldáját szolgáltatják a kelet-európai országok rendszerváltás utáni gondjainak. A térség valamennyi – a már velünk csatlakozott, vagy ezután csatlakozó – országa felváltotta a korábbi nagyüzemi struktúráját kisüzemire. Ezt az átrendezést egyes országokban drasztikusan, máshol mérsékeltebben valószínűsítették meg. A következmény azonban mindenütt az lett, hogy túlsúlyba kerültek az élet- és versenyképtelen (5 hektár alatti) gazdaságok. Ez Magyarországon a legszembe-tűnőbb és legmeglepőbb, mert a magyar mezőgazdaság rendszerváltás előtti üzemszerkezete – a nagyüzemek és a kisüzemek szimbiózisa – mintaként szolgált a világ legtöbb térségében. Ezzel az üzemszerkezettel Magyarország a termelés színvonala és ha-

tékonyága alapján Európa első harmadában helyezkedett el, kilenc termék esetében pedig a legjobbak közé tartozott. Most azonban rajtunk kívül a gazdaságok túlzott elaprózása, az 5 hektár alatti méretű mezőgazdasági terület jellemzi Szlovákiát (91%), Romániát (93%), Lengyelországot (70%) és Szlovéniát (62%) is. Az elaprózottság mellett viszonylag nagyobb arányú a versenyképes (50 hektár feletti) gazdaságok aránya Bulgáriában (71%), Csehországban (10%), Észtországban (11%). Azáltal, hogy ez a kelet-európai csoport 10 millió, többségében elaprózott és életképtelen gazdasággal „terheli” meg az EU régi 15 tagállamának többségében versenyképes gazdaságát, két különböző agrármodellt hozott létre, és ezzel gazdaság- és társadalompolitikai feszültséget szült. Ennek a feszültségnek a negatív hatásai elsősorban az új tagországoknál csapódnak le, ami várhatóan növekvő elégedetlenségben fog megmutatkozni. Ennek megakadályozása, vagy enyhítése felvetheti az EU közös agrárpolitikai koncepciója helyett a csatlakozó országokkal újraegyeztetett alternatív agrár- és foglalkoztatási politika kidolgozását és érvényre juttatását. Az elmondottakat a 7. tábla adatai igazolják, amelyeket a Svéd Statisztikai Hivatal kiadványából vettünk át.

A GAZDASÁGOK SZAKOSODÁSA

A mezőgazdasági termelők 2003-ban 5830 ezer hektár termőterületen (ezen belül 4352 ezer hektár mezőgazdasági területen) gazdálkodtak. A termőterület 40,5 százaléka (a mezőgazdasági terület 50,3 százaléka) az egyéni gazdaságok, 59,5 százaléka (a mezőgazdasági terület 49,7 százaléka) a gazdasági szervezetek használatában volt. Az egyéni gazdaságok 99 százaléka, a gazdasági szervezetek 90 százaléka rendelkezett földterülettel.

Az utóbbi évek statisztikai összeírásai (a 2000. évi és a 2003. évi) lehetőséget adtak a gazdaságok termelési irány szerinti megkülönböztetésére. Mindkét összeírás különbséget tett növénytermelő (csak növénytermeléssel foglalkozó), állattartó (csak állattartással foglalkozó), és vegyes (állattartással és növénytermeléssel is foglalkozó) gazdaságtípus között. A gazdaságok termelési irány szerinti megoszlását a 8. táblában foglaltuk össze. A tábla adatai szerint a mezőgazdasági termelők két nagy szektora – az egyéni gazdaságok és a gazdasági szervezetek – között a termelési irányt illetően lényeges különbség állapítható meg. Az egyéni gazdaságok legnagyobb csoportját a vegyes profilú termelők adják, a 766 ezer egyéni gazdaság 38,3 százaléka ilyen tevékenységet folytat. Kevesebben, közel kétharmad annyian vannak jelen – 24,6 százalékkal – a kizárólag állattenyésztéssel foglalkozó gazdaságok is. Ez utóbbiak elsősorban az 1 hektár alatti sertést és baromfitartó gazdaságokból kerültek ki, ahol nagy számuk ellenére kevés állatot – azt is inkább önfogyasztásra – tartanak.

Amennyiben az egyéni gazdaságok profilja szerinti megoszlást a 2000. évi adatokkal hasonlítjuk össze, akkor megállapítható, hogy az egyéni gazdaságok száma ez idő alatt 20 százalékkal csökkent, közülük legjobban a növénytermelők fogytak, 25 százalékkal. Őket a vegyes típusúak követik, ahol 20 százalékos csökkenés regisztrálható. A legkevésbé, mintegy 10 százalékkal az állattenyésztő típusú gazdaságok száma csökkent, amiben a saját fogyasztás szerepének van jelentősége.

A gazdasági szervezetek termelési profil szerinti alakulása és változása az egyéni-eknél jóval markánsabb elmozdulást jelez. Nagyrészüket – 72 százalékuket – növénytermelésre rendezkedett be. Vegyes termelést (növénytermelést és állattartást) 17 százalé-

kuk folytat, tisztán állattenyésztéssel pedig 11 százalékuk foglalkozik. Ebben minden bizonnyal szerepet játszik, hogy az állattenyésztő telepek egy része a kárpótlás során úgy került az új tulajdonosok birtokába, hogy földet nem kaphattak hozzá. De nem kedvezett az állattartóknak az sem, hogy az utóbbi években az állattenyésztés rendszeresen visszatérő realizálási és jövedelmezőségi problémákkal vívódik, vagyis, termelése veszteséges. Ezek mutatkoznak meg abban a jelenségben, hogy 2000 és 2003 között a vegyes profilú gazdasági szervezetek száma 66 százalékkal csökkent, a növénytermelőké ezzel szemben 60 százalékkal emelkedett. Ezt az átrendeződést a szakirodalom is extenzív irányú fejlődésnek minősíti. Ez a folyamat nemcsak azért veszélyes, mert a talajerő csökkenéséhez, a talajszerkezet romlásához vezet, hanem vele együtt az emberi egészségnél nélkülözhetetlen nyomelemek is kritikus szint alá apadnak, és hiányozni fognak az élelmiszerekből, aminek következtében váratlan betegségek léphetnek fel.

8. tábla

A gazdaságok száma a termelés iránya szerint, 2000 és 2003

Termelési irány	Egyéni gazdaságok száma (ezer darab)		Gazdasági szervezetek száma (darab)		Összes gazdaság száma (ezer darab)	
	2000-ben	2003-ben	2000-ben	2003-ben	2000-ben	2003-ben
Növénytermesztők	380,5	285,2	3519	5593	384	290,8
Állattenyésztők	211,3	188,1	785	860	212,1	189,0
Vegyes profil	366,7	292,3	4078	1360	370,8	293,6
<i>Összesen</i>	<i>958,5</i>	<i>765,6</i>	<i>8382</i>	<i>7813</i>	<i>966,9</i>	<i>773,4</i>
	Megoszlás százalékban					
Növénytermesztők	39,7	37,2	42,0	71,6	37,7	37,6
Állattenyésztők	22,0	24,6	9,4	11,0	21,9	24,4
Vegyes profil	38,3	38,2	48,6	17,4	38,4	38,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

9. tábla

Néhány európai uniós ország gazdaságainak megoszlása
a termelés iránya szerint, 2003
(százalék)*

Ország	A termelés iránya			
	Növénytermelő	Állattenyésztő	Vegyes	<i>Összesen</i>
Belgium	30,9	56,6	12,5	<i>100,0</i>
Dánia	57,6	25,5	16,9	<i>100,0</i>
Finnország	60,4	30,1	9,5	<i>100,0</i>
Svédország	49,3	39,4	11,3	<i>100,0</i>
Írország	4,8	92,8	2,4	<i>100,0</i>
Magyarország	68,6	17,6	13,8	<i>100,0</i>

* Az 1 EUME (750 ezer forint) bruttó termelési értéknél többet előállító gazdaságok.
Forrás: EUROSTAT [2004]: Statistics in focus. Agriculture and fisheries. 33/2004 sz.

A gazdaságok termelési irány szerinti alakulása kihat a mezőgazdaság teljesítményére és a mezőgazdaságból élők számának alakulására. Ezt az igényt az állattenyésztés nyilvánvalóan jobban kielégíti, mint az egyoldalú növénytermelés. Összehasonlítva a magyar gazdaságok specializációját a már példaként felsorolt országokkal, látható, hogy az 1 EUME, azaz 750 ezer forintnál nagyobb termelési értéket előállító gazdaságok esetében Magyarországon aránytalanul nagy a csak növénytermeléssel foglalkozó gazdaságok aránya (68,6%), és aránytalanul kicsi a csak állattenyésztéssel foglalkozóké (17,6%). Finnországban például a növénytermelő gazdaságok aránya 60,4 százalék, Dániában pedig 57,6 százalék. Az ellenkező szélsőséget ez esetben Írország testesíti meg, ahol az állattenyésztő gazdaságok 93 százalékkal, a növénytermesztők pedig mindössze 5 százalékkal képviseltetik magukat. Az állattenyésztés aránya a többi országban is jóval magasabb a miénknél, így Belgiumban 56,6 százalék, Finnországban 30,1 százalék, Svédországban 39,4 százalék. Természetesen ebben klimatikus adottságok is közrejátszanak. Az elmondottakat a 9. tábla adatai dokumentálják.

NÖVÉNYTERMELÉS

Az alábbiakban a gazdaságok növénytermelésén belül külön foglalkozunk a szántóföldi növénytermeléssel, a szántóföldi zöldségtermeléssel, a gyümölcsstermeléssel, majd – a tanulmány első részének zárásaként – a szőlőtermeléssel.

Szántóföldi növénytermelés

A szántóterület 96 százalékát három növénycsoport termelése foglalja el: a gabonaféléké, az ipari növényeké és a takarmánynövényeké. Ezek közül is kiemelkedik a búza 28 százalékos, és a kukorica 27 százalékos arányával. A magyar mezőgazdaság erőteljesen gabonatermelő, a szántóterület 68,2 százalékán termel gabonát. A 2003. évi rendkívül aszályos időjárás következtében 2003-ban 8,8 millió tonna gabonát takarítottak be – 1970 óta csak egyszer, 1995-ben termelt ennél kevesebb gabona.

Gabonát az egyéni gazdaságok szántóterületük 74,3 százalékán, a gazdasági szervezetek pedig 62,3 százalékán termelnek. Az ipari növények és a takarmánynövények termelése inkább a gazdasági szervezetekre jellemző, amelyek szántóterületük 21 százalékán termelnek ipari növényeket (360 ezer hektáron), míg az egyéni gazdaságok csak 16,6 százalékán.

Takarmánynövényeket a gazdasági szervezetek területük 13 százalékán (223,5 ezer hektáron), az egyéni gazdaságok területük 5 százalékán (83 ezer hektáron) termelnek. A száraz hüvelyeseket (bab, bors, lencse) is inkább a gazdasági szervezetek termelik, 14 ezer hektár vetésterületen a termés több mint kétharmadát (67,5 százalékát) adják, míg az egyéni gazdaságok 6 ezer hektárral a termés egyharmadát produkálják. A burgonya kimondottan az egyéni gazdaságok növénye, mert ugyan területüknek csak 1 százalékán (17 ezer hektáron) termelik, ám az összes termés 67 százalékát adják.

10. tábla

*A szántóföldi növénytermelés megoszlása
és termésátlagai, 2003*

Megnevezés	Egyéni gazdaságok		Gazdasági szervezetek		Összes gazdaság	
	területe (ezer hektár)	megoszlása (százalék)	területe (ezer hektár)	megoszlása (százalék)	területe (ezer hektár)	megoszlása (százalék)
Gabonafélék	1 239,0	74,3	1 074,3	62,3	2 313,3	68,2
Burgonya	17,1	1,0	3,9	0,2	21,0	0,6
Száraz hüvelyes	6,3	0,4	14,1	0,8	20,4	0,6
Ipari növények	277,0	16,6	360,0	20,9	637,0	18,8
Takarmányfélék	83,0	5,0	223,5	13,0	306,5	9,0
Zöldségfélék	40,7	2,4	40,5	2,3	81,2	2,4
Egyéb növények	5,7	0,3	8,3	0,5	14,0	0,4
<i>Összesen</i>	<i>1 668,9</i>	<i>100,0</i>	<i>1 724,5</i>	<i>100,0</i>	<i>3 393,4</i>	<i>100,0</i>
			Termésátlag kilogramm/hektár			
Búza	2 480		2 801		2 652	
Kukorica	3 653		4 047		3 813	
Árpa	2 197		2 678		2 454	
Burgonya	10 386		22 455		12 617	
Napraforgómag	1 845		1 958		1 905	
Cukorrépa	33 627		34 910		34 604	
Silókukorica	15 391		17 707		17 491	
Lucernaszéna	3 156		3 784		3 529	
Vörösherezéna	2 495		2 583		2 528	

Szántóföldi zöldségtermelés

Magyarországon 2003-ban 1,9 millió tonna zöldséget takarítottak be (ez 85 százaléka az 1988. évinek), de ebből a megfigyelt gazdaságokban csak 1 millió tonnát regisztráltak. A zöldségfélék jelentős részét ugyanis kertekben, vagy a gazdasági méreteket el nem érő gazdaságokban termelik. Konyhakerttel 453 ezren rendelkeznek Magyarországon. A gazdasági méreteket elérő gazdaságokból 34 455-en foglalkoznak szántóföldi zöldségtermeléssel. Ez hozzávetőleg fele (54 százaléka) a 2000. évi zöldségtermelő gazdaságoknak, amikor még 63 607 volt a számuk. A zöldségtermelés főleg az egyéni gazdaságok tevékenysége, a zöldségtermelő gazdaságok 98 százaléka (33 945) innen kerül ki. A gazdasági szervezetekből mindössze 510-en foglalkoznak ezzel a kultúrával. A zöldségtermelő gazdaságok 68 százaléka öt megyére koncentrálódik. Legtöbben, 7597-en, Csongrád megyében foglalkoznak zöldségtermeléssel, ezt követi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 5577 termelővel, majd Bács-Kiskun megye 3798 termelővel, Békés megye 3464 termelővel és Hajdú-Bihar megye 3092 termelővel. A zöldségtermelő egyéni gazdaságok számának 2000-2003-es évek közötti csökkenése egyenlőtlenül zajlott le. A már említett öt megyében a zöldségtermelők száma átlagosan 18 százalékkal csökkent, a többi megyében viszont 75 százalékkal. Ez felfogható a koncentráció természetes folyamatának is, ám valószínűleg az a tényező számít, hogy van-e az adott térségben olyan integrációképes mezőgazdasági nagyüzem vagy feldolgozó vállalat, amelyik igényt tart a kistermelők zöldségtermelésére.

A zöldségtermelés több tucat növényt foglal magába, melyekből hét növényféléseg adja az összes termés 80 százalékát, a betakarított területnek pedig a 75 százalékát. A gazdaságok legnagyobb tömegben csemegekukoricát termelnek (409 ezer tonnát). Ezt követi a paradicsom (140 ezer tonna), a görögdinnye (134 ezer tonna), a fejes káposzta (64 ezer tonna), a zöldborsó (44 ezer tonna), a vöröshagyma (31 ezer tonna), és a sárgarépa (28 ezer tonna), melyek sajátosan oszlanak meg az egyéni gazdaságok és a gazdasági szervezetek (szövetkezetek, rt.-ék, kft.-ék stb.) között. Görögdinnyét, fejes káposztát, karalábét, retket, fokhagymát, sárgadinnyét szinte kizárólag; vöröshagymát, sárgarépát, zöldpaprikát és paradicsomot nagy részben az egyéni gazdaságok termelnek. Ezzel szemben a zöldbab, a csemegekukorica és a zöldborsó inkább a mezőgazdasági szervezetek terméke. A gazdasági társaságok termésátlaga a zöldbab, sárga- és görögdinnye kivételével meghaladja az egyéni termelőkéét. Az elmondottakat a 11. tábla adatai támasztják alá.

Az adatokból tehát megállapítható, hogy az állattenyésztés mellett a zöldségtermelés csökkenése is jelzi azt a negatív folyamatot, ami a mezőgazdaság stagnálásában, a termés csökkenésében, a foglalkoztatottak számának apadásában, a jövedelmezőség romlásában, a piacvesztésben mutatkozik meg. Ebben minden bizonnyal szerepet játszik a hazai zöldségpiac szervezetlensége, tőkehiánya, és nem utolsósorban az Európai Unió nyugati és déli országaiból származó import ugrásszerű növekedése. Pedig megfelelő szervező és piacvédő politikával a zöldségtermelés a jelenleginél jóval több embernek adhatna munkát és biztos megélhetést.

11. tábla

A zöldségtermelés az egyéni gazdaságokban és a gazdasági szervezetekben, 2003

Megnevezés	Betakarított terület (hektár)		Termésmennyiség (ezer tonna)		Betakarított terület (hektár)	Termésmennyiség (ezer tonna)
	Az egyéni gazdaságoknál	A gazdasági szervezeteknél	Az egyéni gazdaságoknál	A gazdasági szervezeteknél		
	az összes gazdaságban					
Zöldség összesen	40 674	40 510	569,2	457,0	81 164	1026,1
Ebből:						
Csemegekukorica	9 324	22 377	108,6	300,6	31 701	409,2
Paradicsom	2 290	1 275	78,0	62,3	3 565	140,3
Görögdinnye	6 959	195	132,1	2,3	7 154	133,4
Fejes káposzta	2 838	177	59,8	4,1	3 015	63,9
Zöldborsó	4 032	9 410	13,2	30,5	13 442	43,7
Vöröshagyma	1 727	694	21,4	9,3	2 421	30,7
Sárgarépa	1 147	309	16,9	11,1	1 456	28,0
	Megoszlás százalékban					
Zöldség összesen	50,1	49,9	55,5	44,5	100,0	100,0
Ebből:						
Csemegekukorica	29,4	70,6	26,5	73,5	100,0	100,0
Paradicsom	64,2	35,8	55,6	44,4	100,0	100,0
Görögdinnye	97,3	2,7	98,3	1,7	100,0	100,0
Fejes káposzta	94,1	5,9	93,6	6,4	100,0	100,0
Zöldborsó	30,0	70,0	30,2	69,8	100,0	100,0
Vöröshagyma	71,3	28,7	69,7	30,3	100,0	100,0
Sárgarépa	78,8	21,2	60,4	39,6	100,0	100,0

Gyümölcsstermelés

Magyarországon 2003-ban 105 ezer hektár gyümölcsös területet (termőt és nem termőt együttesen) tartottak nyilván. Erről 724 ezer tonna gyümölcsöt takarítottak be, ami mindössze 42 százaléká az 1988. évinek. Bár az ország klimatikus és talajtani adottságai változatos gyümölcsstermelést tennének lehetővé, a domináns gyümölcs az alma, amely a gyümölcsösök területének 42 százalékát (43,6 ezer hektárt), a gyümölcsmennyiségének viszont 70 százalékát adja. Ezen kívül még számottevő mennyiségben termelnek meggyet (17,7 ezer hektáron), szilvát (8,6 ezer hektáron), őszibarackot (8,1 ezer hektáron), kajszibarackot (6,4 ezer hektáron), diót (3,9 ezer hektáron), körtét (3,5 ezer hektáron), bodzát (2,4 ezer hektáron), málnát (1,9 ezer hektáron) és fekete ribizskét (1,8 ezer hektáron). Ez a 11 gyümölcsfaj teszi ki az összes gyümölcsterület 95 százalékát. Ezek adatait a 12. tábla tartalmazza.

12. tábla

A gyümölcsterület megoszlása gyümölcsfajok szerint, 2003

Megnevezés	Az összes gazdaság		Az összes gazdaságból			
	területe (hektár)	megoszlása (százalék)	az egyéni gazdaságok		a gazdasági szervezetek	
			területe (hektár)	megoszlása (százalék)	területe (hektár)	megoszlása (százalékban)
<i>Összes gyümölcsterület</i>	<i>104 778</i>	<i>100,0</i>	<i>79 155</i>	<i>100,0</i>	<i>25 623</i>	<i>100,0</i>
Ebből:						
Alma	43 640	41,7	33 743	42,6	9 857	38,5
Meggy	17 707	19,6	11 873	15,0	5 816	22,7
Szilva	8 634	8,2	6 570	8,3	2 050	8,0
Őszibarack	8 089	7,7	6 435	8,1	1 642	6,4
Kajszibarack	6 370	6,1	4 580	5,8	1 790	7,0
Dió	3 940	3,8	3 071	3,9	866	,04
Körte	3 500	3,3	2 446	3,1	1 051	4,1
Bodza	2 358	2,3	2 018	2,6	325	1,3
Málna	1 949	1,9	1 686	2,1	254	1,0
Fekete ribiszke	1 813	1,7	1 409	1,8	397	1,6

A felsorolt gyümölcsfajok megtalálhatók az ország egész területén, legtöbbjük mégis egyes tájakhoz, régiókhöz köthetők. Így az alma területének 58 százalékát, termésének 63 százalékát Szabolcs-Szatmár-Bereg megye adja. Rajta kívül még Bács-Kiskun megyében termelnek nagyobb területen és mennyiségben almát, itt található az almásterület 9,2 százaléka, a termés 8,7 százaléka.

A meggy legnagyobb mennyiségben ugyancsak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez köthető, itt van a meggy területének 36 százaléka és a termés 46 százaléka. Ezen kívül még Pest megyében (a terület 15 százaléka, a termés 11 százaléka) és Bács-Kiskun megyében (a terület 15 százaléka, a termés 10 százaléka) foglalkoznak nagyobb arányban meggytermeléssel.

A kajszibarack-termelés kétharmad részben három megyéhez köthető: Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez (terület 26 százaléka, termés 26 százaléka), Bács-Kiskun megyéhez

(terület 23 százaléka, termés 18 százaléka) és Pest megyéhez (terület 18 százaléka, termés 21 százaléka).

Az őszibarack-termelésnek Csongrád megye az igazi hazája, ahol a terület 33 százaléka található. Jelentős őszibarack termelő Pest megye is, ahol a terület 19 százaléka, és Bács-Kiskun, ahol a terület 13 százaléka található.

A szilva három megyében domináns: Bács-Kiskun megye rendelkezik a szilvaterület 20 százalékaival, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a 18 százalékaival és Pest megye a 18 százalékaival. Ebben a három megyében van a szilva területének az 55 százaléka.

Említésre méltó még a málna, amely az ország északi területeinek jelentős gyümölcs-kultúrája. Az összes málnatermő terület 70 százaléka Nógrád (a terület 28 százaléka), Heves (a terület 25 százaléka) és Pest megyékhez (a terület 17 százaléka) köthető. A szamócatermelésben Pest megye a vezető, a terület 35 százaléka itt található. Ezen kívül jelentős még Somogy (a terület 9 százaléka), Bács-Kiskun (a terület 14 százaléka) és Csongrád megye (a terület 9 százaléka).

Amennyiben az összes gyümölcsstermelés területi megoszlása alapján minősítjük az egyes megyéket, azt látjuk, hogy három megye tekinthető úgynevezett gyümölcsstermelő vidéknek: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, ahol az összes gyümölcssterület 35 százaléka, a termés 52 százaléka található, valamint Bács-Kiskun megye (a terület 11 százaléka, a termés 9 százaléka) és Pest megye, a terület 11 százalékaival és a termés 8 százalékaival. Ebben a három megyében található az összes gyümölcssterület 57 százaléka és a gyümölcsstermés közel 70 százaléka.

A 105 ezer hektár gyümölcssterületből 79 ezer hektáron az egyéni gazdaságok, 26 ezer hektáron a gazdasági szervezetek gazdálkodnak. A gyümölcsstermelő gazdaságok rendkívül elapróztak. Összesen 120 ezren foglalkoznak gyümölcsstermeléssel, közülük 119 ezer egyéni gazda, 851 gazdasági szervezet.

13. tábla

*A gyümölcsstermelő gazdaságok megoszlása
a gyümölcsös terület nagysága szerint, 2003*

Terület nagyság (hektár)	A gyümölcsstermelők		Gyümölcsstermelő			
	száma (darab)	megoszlása (százalék)	egyéni gazdaságok		gazdasági szervezetek	
			száma (darab)	megoszlása (százalék)	száma (darab)	megoszlása (százalék)
0,099 alatt	42 936	35,7	42 927	36,0	9	1,0
0,1–0,49	51 416	42,8	51 360	43,1	56	6,6
0,5–0,99	11 157	9,3	11 128	9,3	29	3,1
1–3	8 971	7,5	8 850	7,4	121	14,2
3–5	2 240	1,9	2 183	1,8	57	6,6
5–10	1 949	1,5	1 610	1,4	139	16,3
10 felett	1 657	1,4	1 217	1,0	440	51,8
<i>Összesen</i>	<i>120 126</i>	<i>100,0</i>	<i>119 275</i>	<i>100,0</i>	<i>851</i>	<i>100,0</i>

Az egyéni gazdaságok 79 százaléka 0,5 hektárnál kisebb területen folytat gyümölcsstermelést. Emellett jelentős számmal és aránnyal vannak jelen a 0,5-1 hektár közötti terü-

lettel rendelkező gazdaságok is, ezek száma több mint 10 ezer, és az összes egyéni gyümölcsstermelő 9,3 százalékát jelentik. Egy hektár feletti gyümölcssterülettel alig 15 ezer egyéni gazdaság rendelkezik, ami a gyümölcsstermelők 12 százalékát teszi ki. Ezek közül mindössze 2,4 százalék (közel 3 ezer fő) az 5 hektár feletti gyümölcssterülettel rendelkezők aránya.

Fordított arányú eloszlást mutatnak a gyümölcsstermelő gazdasági szervezetek. Itt a nagyüzemi – 10 hektár feletti – gyümölcsstermelők vannak többségben. A gyümölcsstermelő gazdasági szervezetek 52 százaléka tartozik a 10 hektár feletti csoportjába. Jelentős arányt képviselnek a szektoron belül az 5-10 hektár gyümölcssterülettel rendelkező gazdaságok is: számuk 139, arányuk 16 százalék. Az 1 hektár alattiakhoz a gazdasági szervezeteknek mindössze 11 százaléka tartozik. A gyümölcsstermelő gazdaságok számának a megoszlását a 13. tábla tartalmazza.

Szőlőtermelés

Az ország szőlőterülete 93 ezer hektár. Ebből a gazdaságszerkezeti összeírás alkalmából 88 ezer hektár volt a mezőgazdasági termelők használatában. A 88 ezer hektárból 77 ezer hektárt az egyéni gazdaságok, 11 ezer hektárt a gazdasági szervezetek birtokoltak. A 88 ezer hektár szőlőterületen 196 ezer termelő osztozott. A gyümölcsstermeléshez hasonlóan a szőlőtermelésben is a kistermelők, az egyéni gazdaságok szerepe a meghatározó. A 196 ezer szőlőtermelőből 195 ezer az egyéni gazda, és mindössze 543 a gazdasági szervezet. A szőlőtermelés is rendkívül elaprózott, mind a gazdaságok száma, mind a terület megoszlása szerint vizsgálva.

14. tábla

A szőlőtermelő gazdaságok megoszlása a szőlőterület nagysága szerint, 2003

A szőlőterület nagysága (hektár)	Az összes gazdaság		Az összes gazdaságból			
	Szám (darab)	megoszlása (százalék)	egyéni gazdaságok		gazdasági szervezetek	
			szám (darab)	megoszlása (százalék)	szám (darab)	megoszlása (százalék)
0,099 alatt	83 789	42,9	83 784	43,0	5	0,9
0,1–0,49	85 601	43,8	85 539	43,9	62	11,4
0,5–0,99	11 858	6,0	11 835	6,1	23	4,2
1–3	9 764	5,0	9 671	5,0	93	17,1
3–5	2 165	1,1	2 106	1,1	59	10,9
5–10	1 501	0,8	1 423	0,7	78	14,4
10 felett	847	0,4	624	0,3	223	41,1
<i>Összesen</i>	<i>195 525</i>	<i>100,0</i>	<i>194 982</i>	<i>100,0</i>	<i>543</i>	<i>100,0</i>

A 195 ezer szőlőtermelő egyéni gazdaság 87 százaléka (mintegy 170 ezer gazda) 0,5 hektárnál kisebb szőlőterülettel rendelkezik, melyek összesen a szőlőterületnek alig több mint 28 százalékát (mintegy 22 ezer hektárt) teszik ki. Számottevő még a 0,5-1 hektár közötti szőlőterülettel rendelkezők száma, akik 12 ezren vannak, és a szőlőtermelő egyéni gazdaságok 6,1 százalékát teszik ki. Ővük a szőlőterület 21 százaléka, 16 ezer hektár.

A közepes szőlőterületnek számító 1-5 hektár közötti egyéni gazdaságok száma alig éri el a 12 ezret, ami a szőlőtermelők 6,1 százalékát jelenti: a szőlőterületből azonban 30 százalékkal részesednek, mintegy 24 ezer hektáron gazdálkodnak. A szőlőtermelésben már nagy gazdaságnak számító 5 hektár feletti termelők száma körülbelül 2000, ami a szőlőtermelők valamivel több mint 1 százalékát jelenti, mindamellett a szőlőterületnek 30 százalékát mondhatják magukénak.

A gazdasági szervezetek közül mindössze 543-an foglalkoznak szőlőtermeléssel. Ezek közül 1 hektárnál kisebb területtel 90-en (16,5 százalékuk) rendelkeznek, részesedésük a területből minimális (0,3%). Nem sokkal nagyobb a szerepük az 1-10 hektár közötti szőlőterülettel rendelkező gazdasági szervezeteknek sem. Ezek száma 230, az összes szőlőtermelő gazdasági szervezet 42 százaléka; és a szőlőterületből 8-9 százalékkal, alig ezer hektárral részesednek. A gazdasági szervezet 41 százaléka, 223 gazdaság 10 hektárnál nagyobb szőlőterülettel rendelkezik, és a szektor szőlőterületének több mint 90 százaléka – mintegy 10 ezer hektár – ezek használatában van.

A szőlőtermelési kultúra bizonyos talajtani és klimatikus adottságokhoz kötött, ami általánosan befolyásolja területi elrendeződését. Ez Magyarországon is megfigyelhető, mert bár az ország valamennyi térségben foglalkoznak szőlőtermeléssel, a területnek 54 százaléka, a termésmennyiségének 58 százaléka három megyéhez köthető: Bács-Kiskun, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékhez. Ez nem azt jelenti, hogy néhány kisebb térségben – például Szekszárd, Balaton-felvidék, Sopron stb. – ne foglalkoznának magas színvonalon szőlő- és bortermeléssel.

(A tanulmány II., befejező részét a *Statistikai Szemle* következő száma közli.)